

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ ДЛЯ РОБОТИ З ТВОРЧО ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ

У статті розкрито основні аспекти підготовки викладачів ВНЗ для роботи з творчо обдарованими студентами. На основі аналізу практичної і наукової літератури виділено три провідні фактори становлення творчої позиції викладача як творця: педагогічну рефлексію, професійну самооцінку і професійну самосвідомість. Зазначено, що готовність до педагогічної діяльності включає входження в професію, оволодіння стандартами професійної педагогічної освіти. Компетентність же припускає високий рівень володіння складовими готовності і низку інших компонентів: творчий індивідуальний стиль педагогічної діяльності, інноваційний, творчий підхід до неї, розвинуту педагогічну рефлексію, сформований педагогічний менталітет, можливе здійснення авторських пошуків і знахідок.

Ключові слова: педагогічна рефлексія, професійна самооцінка, професійна самосвідомість, професійно-творча "Я-концепція", творча самореалізація викладача, Я-концепція.

Постановка проблеми. Проблема обдарованості знаходиться у центрі уваги психологів та педагогів вже достатньо тривалий час. Перші кроки у розв'язанні даного питання було зроблено ще у другій половині XIX століття, коли побачила світ книга Ф. Гальтона "Спадковість таланту. Її закони і наслідки" (1869). Сьогодні ж проблема виховання обдарованої особистості стала невід'ємною частиною нашого життя, нагальною потребою сучасного етапу розвитку людства, від вирішення якої певною мірою залежить і подальший розвиток нашої цивілізації. Саме тому розвиток творчих здібностей людини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль учених, педагогів, громадськості всіх країн. Для України, яка прагне до статусу розвиненої, правової і демократичної держави, створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Нині і сама доля України залежить від того, наскільки ефективно будуть реалізовані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина. Осць чому великого значення набуває науково-педагогічне вирішення цієї проблеми, зокрема вияв і розвиток здібностей і таланту кожної особистості, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді, а також вдосконалення процесу підготовки вчителя та викладача ВНЗ (вищого навчального закладу) до реалізації поставлених завдань.

Модернізація системи освіти відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України [3] одним із головних завдань визнає підвищення рівня професіоналізму й творчого потенціалу викладачів освітніх установ. Особливо актуальною ця проблема стає у зв'язку зі змінами в організації навчального процесу у ВНЗ. У освітніх установах даного типу підсилюється орієнтація на кінцевий результат: формування творчої особистості майбутнього випускника, його морального й творчого потенціалу, досягнення нового стану того, хто навчається, – потреби в постійному самовдосконаленні й набутті знань, умінь і навичок, освоєнні загальної і професійної культури. Отже, *метою* даної статті є висвітлення поглядів провідних науковців на питання підготовки викладачів ВНЗ для роботи з творчими студентами.

Результати теоретичного дослідження. До проблеми обдарованості особистості звертаються в своїх працях О. Антонова, Ю. Бабаєва, О. Бобир, Д. Богоявленська, А. Брушлинський, А. Вишина, І. Волощук, Г. Гарднер, Д. Гілфорд, Ю. Гільбух, В. Горбунова, В. Демченко, В. Дружинін, І. Загурська, І. Ільницька, В. Климчук, О. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, Н. Портницька, Дж. Рензуллі, В. Рибалка, В. Романець, О. Савиченко, Р. Стернберг, Л. Герман, Б. Теплов, Е. Торренс, Р. Уїтті, Л. Чухно, В. Шадриков та інші. Вченими розкрито сутність поняття обдарованість і пов'язаних з ним категорій: здібності й задатки, талант, геніальність, творчість, творча діяльність, креативність тощо; визначено теоретико-методологічні засади проблеми; здійснено класифікації різних видів обдарованості; запропоновано методики виявлення її ознак і динаміки; з'ясовано передумови й чинники розвитку здібностей та обдарованості в різні вікові періоди. Особливе місце в науковій літературі відводиться питанням підтримки обдарованих дітей і молоді, визначення змісту та методів роботи з ними в навчальних закладах різних типів, розробки стратегій ефективного навчання, підготовки педагогів до їх впровадження [4].

У дослідженнях педагогів і психологів (О. Балл, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Бех, О. Кучерявий, С. Сисоєва, П. Стефаненко, Е. Пехота, С. Харченко та ін.), присвячених проблемі впливу особистості викладача на студентів, підкреслюється, що лише викладачі, які досягли у своєму розвитку творчої

індивідуальності, здатні робити найбільші "внески" у розвиток особистості своїх вихованців, упливати на їхні життєві сенси й цінності, стимулювати розвиток творчих сил і здібностей.

У цьому зв'язку сучасна особистісно орієнтована наука, яка спирається на загальнофілософську ідею саморозвитку, прагнучи оперувати поняттями, що адекватно відбивають гуманістичну сутність людини й процес її виховання ("суб'єкт-суб'єктний", "свідомість-самосвідомість", "розвиток-саморозвиток", "Я-концепція", "самоактуалізація", "самореалізація" та ін.), підкреслює не тільки зовнішню, але й внутрішню сторони процесів розвитку.

У літературі зустрічаються різні трактування феномена творчості, зокрема творчість розглядається як "активність", "діяльність", "процес", "вид діяльності", "тип діяльності", а різні її сторони відбиваються в таких поняттях як: творчий початок, творчий потенціал, творчі здібності, творчі можливості, творча діяльність, творча праця, творча особистість.

Характер творчості і самого творчого процесу визначається багатьма чинниками: потребами і запитамі суспільства; конкретними політичними, економічними ідеологічними умовами даного суспільства; знаннями в тій чи іншій галузі; біологічними і психологічними особливостями людської особистості; можливостями людської свідомості; життєвим досвідом; інтелектуальними здібностями. Вченими встановлено, що творча активність особистості значною мірою зобов'язана такому внутрішньому джерелу, як емоції, потяги, життєві потреби.

Р. К. Серьожникова [9] виділяє такий комплекс педагогічних умов реалізації моделі творчого самовизначення викладача: 1) формування професійно-творчої "Я-концепції" викладача; 2) формування професійно-ціннісних орієнтацій; 3) актуалізація особистісних переживань педагогічної діяльності.

Як відомо, Я-концепція існує у двох формах: реальній ("який я є") та ідеальній ("яким би я хотів бути"). У більшості випадків, як відзначають А. Реан і Я. Коломинський, реальна й ідеальна професійні Я-концепції не збігаються [7]. Ступінь неузгодженості, а також його внутрішньособистісна інтерпретація можуть стати джерелом серйозних внутрішньособистісних конфліктів або джерелом професійного самовдосконалення особистості й прагнення до її розвитку.

"Я-концепція" може бути охарактеризована низкою рис, виділених Р. Нельсон-Джоунсом [6]:

– сфери змісту – "Я-концепція" являє собою унікальний комплекс різних "Я-концепцій", які містять у собі певний спосіб опису й розрізнення самих себе;

– структура або процес – різні "Я-концепції", пов'язані між собою різними способами, крім того, вони являють собою процеси, за допомогою яких люди взаємодіють із навколишнім середовищем і за допомогою якого вони ігнорують, заперечують, спотворюють або точно сприймають досвід;

– центральні та периферійні "Я-концепції" – для кожного окремого індивіда деякі Я-концепції мають більше значення, ніж інші, є життєвоважливішими, і кожна людина використовує унікальний спосіб поділу Я-концепцій на центральні й периферійні.

Виходячи з основних властивостей і функцій Я-концепції, Р.К. Серьожникова [9] виділяє головні функції професійно-творчої "Я-концепції":

1) інформаційна – сприйняття, переробка й зберігання інформації щодо своїх професійно значущих якостей і співвіднесення її з вимогами професійної діяльності;

2) цілепокладання – переробка, осмислення, інтерпретація професійних знань, які здобуваються, відносин, своїх щирих цілей для визначення змісту й стратегії особистісного й професійного розвитку;

3) прогнозування – визначення перспектив, моделювання образу "Я – викладач" (Я ідеальне);

4) перетворювальна – співвіднесення образів Я-реальне і Я-ідеальне, пов'язаних із професійною діяльністю, реалізація творчого потенціалу у досягненні бажаного;

5) розвивальна – створення власного унікального професійного досвіду, який сприяє професійній самоактуалізації.

Таким чином, формування професійної спрямованості особистості та її потреб у творчій самоактуалізації вимагає включеності особистісних механізмів і будується на осмисленні особистістю певних цінностей: самої себе, інших людей, своєї поведінки, системи відносин [8, 9].

Проблема формування творчої самоактуалізації особистості викладача – це є процес і результат становлення творчої позиції педагога. Становлення викладача як творця – це його становлення суб'єктом педагогічної діяльності, спілкування, власного розвитку і полягає в постійному удосконалюванні професійного і індивідуально-особистісного потенціалу, всебічному і гармонійному розвитку на основі творчості та перетворюючої взаємодії.

На думку І. Колесникової [5, с. 10], творча позиція викладача припускає постійну потребу в рефлексії над собою як суб'єктом педагогічної діяльності. Викладач, якщо він знаходиться в суб'єктній позиції, "хоче задовольнити себе в собі самому, переконатися за допомогою рефлексії в тому, що є для нього обов'язковим, що складає його мету і що він повинен робити для досягнення цієї мети" [2].

Однак самоствердження, суб'єктність неможливі без співвіднесення себе, своїх змістів із обставинами зовнішнього світу, із соціокультурними цінностями, що виявляються в самооцінці, яку Р. К. Серьожникова вважає другим провідним фактором становлення творчої позиції викладача. Творча самооцінка викладача розглядається науковцем як оцінка ним самого себе, своїх педагогічних можливостей, професійних якостей і ролі у творчому перетворенні себе і навколишнього світу. На думку Б. Додонова, творча самооцінка є центральним компонентом "Я-концепції".

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проведений теоретичний аналіз дозволив виділити три провідні фактори становлення творчої позиції викладача як творця: педагогічну рефлексію, професійну самооцінку і професійну самосвідомість. Таким чином, система професійно-особистісної підготовки викладача ВНЗ має забезпечити багатоаспектну готовність викладача. Поетапне становлення різнопланової готовності, на думку дослідників, забезпечить особистісно орієнтований підхід до кожного студента як унікальної особистості, цілеспрямовано й послідовно розкриваючи в ньому всі сильні особистісні та професійні сторони, допомагаючи пом'якшити або компенсувати слабкі [1].

Готовність до педагогічної діяльності включає входження в професію, оволодіння стандартами професійної педагогічної освіти – усе те, що в основі своїй піддається нормуванню і технологізації. Компетентність же припускає високий рівень володіння складовими готовності і низку інших компонентів: творчий індивідуальний стиль педагогічної діяльності, інноваційний, творчий підхід до неї, розвинута педагогічна рефлексія, сформований педагогічний менталітет, можливе здійснення авторських пошуків і знахідок.

Аналіз представлених підходів до реалізації особистісно суб'єктного аспекту підготовки викладача у ВНЗ показує, що більш успішний пошук здійснюється в таких напрямках: 1) збільшення міри свободи учасників педагогічного процесу і створення умов для вільного самостійного вибору й реалізації кожним студентом свого освітнього маршруту; 2) ситуаційне проектування змісту навчання, включення особистісного досвіду, що здобувається на основі суб'єктно-значеннєвої взаємодії, у змісті навчання; 3) використання діалогових та імітаційно-ігрових технологій в організації навчального процесу; 4) включення навчальних задач у контекст особистісно-орієнтованої професійної діяльності.

Використані джерела

1. Абульханова К. А. О субъекте психологической деятельности / К. А. Абуханова. – М., 1973. – 288 с.
2. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. – Волгоград: "Перемена", 2001. – 181 с.
3. Душков Б. А. Психология менталитета и неоменталитет. / Б. А. Душков. – Екатеринбург: "Деловая книга", 2002. – 443 с.
4. Кайкова М. Особливості роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами / Марина Кайкова // Збірник наукових праць. Частина 2. – 2013.
5. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале междисциплинарной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб., 1999. – 242 с.
6. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. / Р. Нельсон-Джоунс. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
7. Реан А. А. Социальная педагогическая психология. / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 416 с.
8. Серьожникова Р. К. Самоактуалізація особистості студента в процесі формування його гуманістичної професійно-педагогічної спрямованості / Р. К. Серьожникова // Наукові записки. Серія педагогіка і психологія. – Вінниця, 2004. — №10 – С. 148-152.
9. Серьожникова Р.К. Майбутній педагог в просторі творчого розвитку: Монографія / Р. К. Серьожникова. – Донецьк, 2006. – 470 с.

Fera S. V.

PROFESSIONALLY PERSONAL TRAINING OF UNIVERSITY TEACHERS FOR WORKING WITH TALENTED STUDENTS

The main aspects of university teachers' training for working with talented students are revealed in the article. The notion of university teachers' creative self-actualization is also determined.

It is emphasized that only university teachers, who reached their own creative individuality development, can make great contribution in the development of their students, influence their live senses and values, stimulate the development of creativity and abilities.

According to the analysis of practical and scientific literature three main factors of a creative university teacher as a creator: pedagogical reflection, professional self-assessment and self-consciousness, have been singled out.

It has been stated that readiness to the pedagogical activity includes entering into the profession, mastering the standard of professional pedagogical education.

Competence can have a high level of mastering the readiness components and some others: creative individual style of pedagogical activity, innovative, creative approach to it, developed pedagogical reflection, formed pedagogical mentality, ability to implement authorial search and finding. It is proved that phased formation of university teacher's varied readiness will provide personally oriented approach to each student as a unique personality, purposefully and gradually revealing his all personal strengths and professional skills, helping soften or compensate weaknesses.

Key words: *pedagogical reflection, professional self-assessment, professional self-consciousness, professionally creative "I-concept", teacher's creative self-realization, I-concept.*

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015